
Munteán László

VAKOLATRÉGÉSZET

Ásatásunk színhelye: Erzsébetváros, Síp utca 15. és 17. Az utóbbi időben sok szó esik Pest régi zsidónegyedének építészeti értékeiről, számos tanulmány foglalkozik az egyes utcák, épületek történetével, melyek gyakran bontásoknak és többnyire oda nem illő beépítéseknek esnek áldozatul. Noha a történelem és az időjárás viharai megtették a magukét, a fent említett két házra nem leselkedik a bontás veszélye, sőt, a 17-es számú ház műemléki védeltséget élvez, és homlokzatának felújítása is folyamatban van. Mi indokolja tehát, hogy épp e két épülettel foglalkozom, és ráadásul ásatási területként hivatkozom rájuk? Nem más, mint maga az idő vasfoga, amely rendszerint a tárgyi emlékek felőrlésére és eltüntetésére specializálódik, e két ház esetében azonban ajtót nyitott számomra múltjuk tanulmányozásához.

Kezdjük a 15-ös számú házzal! A földszinti homlokzat jobb oldalán több helyen is lemállott a külső vakolatréteg és írásnyomai kerültek felszínre. A háromtengelyes kapuzat jobb szélső falpillére mellett a következő olvashatjuk: URADALMI FA. Alatta pedig, körülbelül szemmagasságban, címerbe foglalt borosüveget láthatunk, ami segít az alsó felirat kibetűzésében: BOROK. Az árkád ívei alatti két ablak között újabb címerkörvonalazódik, ezúttal karcsúbb tüveggel a közepén. Felette viszonylag jól olvasható a KISÜSTI felirat, alatta pedig, noha csak az első és az utolsó betű tűnik elő valamelyest egy későbbi rámeszelés alól, mégis egyértelmű a megfejtés: PÁLINKÁK. A legszélső falfelületen első látásra talánnyal állunk szemben, mert bár a címer itt is kivehető, az alatta és felette lévő írás már csak alig. Egy avatott vakolatrégésznek ez azonban nem jelenthet problémát, hiszen gondolkodjunk csak, mi hiányzik a sorból? Természetesen a sör, azaz a SÖRÖK, ahogy a címer alatti ékezetekből következtethetjük. Ennek tudatában a homlokzattól kissé hátrébb lépve egy korsó sör formáját fedezhetjük fel a címerben, s a felette elhelyezkedő betűk, melyek külön módon nem váltak meg az őket borító vakolatálcától így is könnyen felismerhető márkanévet rajzolnak ki: DREHER. Az egyes illusztrációk alatti műkő lábazon a fentiekől eltérő betűstí-

lusában rendre a következők olvashatók: LEGFINOMABB TEARUMOK, UJ BOR '44, VEGYES LIKŐRÖK.

Nem kétséges tehát, hogy egy hajdani kocsmá emlékéit őrzik a falak itt, a zsidónegyedben, ahol talán a '44-es évjáratú bor volt az utolsó, amit felszolgáltak. A kocsmá helyén ma lakás van; a régi lábazonok között jól kivehető az elfalazás nyoma. Csábító a gondolat, hogy némi vakolathámozással újabb adatok birtokába jussunk a kocsmá kínálatából, e beavatkozás helyett azonban próbáljuk elhelyezni a „leletet” az épület történeti és szerkezeti összefüggéseiben!

A budapesti címjegyzékben először 1888-ban találtam említést bizonyos Zinhaber Ferenc Síp utca 15. alatti kocsmájáról. Ezután időről-időre különböző tulajdonosok neve alatt kerül elő, s a lábazonon megjelölt évjárat alapján közel 60 évig működött. A ház gondját viselő Hertzka Péter 1948 óta, születésétől él a házban, s – ahogy elmondja – édesanyja még ismerte kocsmá utolsó tulajdonosát, ő már csak lakásként emlékszik a helyiségre.

Mind a kocsmá, mind a kapuzat bal oldalán elhelyezkedő, boltok épült helyiség árkádjai klasszicista vonásokat hordoznak, ezek – bár a háziak az 1880-as évekre teszik az épület építését – feltehetően a XIX. század első feléből származnak – abból az időből, amikor az utcában még működött a nevezetes dohánygyár. A fellelhető tervek közül a legkorábbi 1894-ből származik, s az eredetileg egyemeletes épület átalakításáról és egy második emelet építéséről szól. A homlokzatterv érdekessége, hogy az egész épületet egységes neobarokk köntösbe öltöztette volna. Ez elmaradt, s végül 1905-ben Dr. Csécsi Nagy Miklós háztulajdonos újabb emeletréépítési tervet készíttetett, melynek homlokzati rajza ugyan nem maradt fenn, de a ma látható neobarokk stílusjegyeit feltehetően ekkor nyerte az épület. Ezt példázza a kovácsoltvas kapu díszítése, melyben a tulajdonos nevének Cs, N és M kezdőbetűi fonódnak össze. Az így megvalósult homlokzat megőrizte a földszint klasszicista árkádjait, melyek egy korábbi kor mementóiként a neobarokk stukkódíszek historizáló jellegét erősítik. Mai formájában a felújításra megérett



homlokzat régészeti tanúfalként is értelmezhető: a megannyi átfestés fehér-zöld, barna-sárga színekavalkádjában a vakolatrétegek palimpszeszt-szerűen idézik fel az egykori kocsmarendeltetését és az épület történetét.

Térjünk át a 17-es számú házra, melynek folyamatban levő homlokzati felújítása az 1948 óta itt lakó Falk György feleségének érdeme. A beállványozás előtt a ház szürke tömegként tomyosult a Síp utcában, melynek oromzatáról és más falfelületeiről már eltűntek a vakolatdíszek. A 15-ös számhoz hasonlóan valamikor itt is üzletportálok voltak a kapu két oldalán. A jobb oldali portál felett, ahol most a szemközti antikvárius raktára van, betűk alakja körvonalazódik, melyekből halványan a DINNER szó betűzhető ki, utána alig kivehetően: MÓR. A falfelületből egykor kiugró szecessziós stílusú betűket már régen eltávolíthatták, mert helyük alig-alig látszik a vakolatban, mégis a vakolatban maradt hullt helyük hagyott jelet az utókor számára. Vajon mi lehetett itt? 1908-ban, kevéssel a ház elkészülte után fényképek készültek a homlokzatról, melyek jól mutatják, hogy DINNER MÓR üzletéről van szó, aki a címjegyzék szerint „czukorka, csokoládé, fűszergyarmat, csemegeáru és czukorkakereskedéssel foglalkozó üzlettulajdonos” volt közel száz évvel ezelőtt. A felvételeket a hasonló keresztnevű neves fényképész, Erdélyi Mór készítette. A régi fényképen jól kivehető az egykori kirakat és a bejárat két oldalán elhelyezett Rüger-féle édességeket reklámozó plakát, valamint a szomszédos Síp utca 15. bal oldali homlokzatának megfejtésre váró reklámfelületeket sejtető szelete.

Az épületet a későbbi Kazinczy utcai ortodox zsinagóga pályázatát elnyerő Löffler fivérek közül az idősebbik, Sándor tervezte. Erdélyi Mór felvételei a Führer Miklós által szerkesztett Magyar Építőművészet 1908-as októberi számában jelentek meg. Ez körülbelül abban az időben történt, amikor a Síp utca 15. neobarokk stílusú átalakítása befejeződött. Löffler Burger János és neje részére tervezett bérháza szembehelyezkedik a historizmus formáival, s a Lechner Ödön által kitaposott úton már a korai modernizmus felé halad. A második emeleti zárt erkélyeket körülölelő balkonok korlátjain az utcáról is jól láthatóan megjelenik a menóra-motívum, amely az udvari függőfolyosók korlátjain ismétlődik. Perczel Anna *Pest régi zsidónegyede* (2005/2) című átfogó tanulmányában a menórán kívül kiemeli a kapu feletti ikerablakok között elhelyezkedő bíborkék majolika díszítést, mely a zsidóság tradicionális színére emlékeztet, s amely a Dob utca 15. és Síp u. 16-18. számú házakon ugyancsak megjelenik. A ház épp restaurálás alatt álló kapuján pedig, melyet

Migray József műlakatos készítette, a magyar népművészetből ismerős állat és növényábrázolásokat fedezhetünk fel.

Első megközelítésben tehát a jellegzetesen zsidó és magyar motívumok együttes megjelenése a századforduló zsidó asszimilációjának építészeti dokumentumaként értelmeződik. Ne elégedjünk meg ennyivel, s bírjuk szóra a száz évvel ezelőtt felvonultatott motívumokat! Mielőtt ehhez hozzákezdénénk, meg kell említenünk, hogy Löffler homlokzattervein nem szerepelnek a ma látható részletek, s a nagyrészt növényi ornamentika a robosztus kapu köré koncentrálódik, melyet a Mackintosht idéző portálok négyzetes osztása ellenpontozott volna. A megvalósult épület szimbolikus elemei elsősorban a Migray-féle kapun, a savmaratott belső ablakokon, valamint az erkély- és függőfolyosó korlátjain találhatók.

Kezdjük a kapuval! Első látásra a növényi és állatormentika hagyományosan magyar díszítőmotívumként jelenik meg, az egyes részletek azonban egymással összefüggésben, gyakorta egymást kiegészítve, vagy éppen ellentételezve szerzteágazó jelképrendszert alkotnak. A kapu középpontjában elhelyezkedő fa egyetemes szimbólum, egyszerre idézi a magyar mesevilágból ismert égigérő fát, a paradicsomi élet fáját,



melynek tövéből az élet és halál vize fakad. Erre engednek következtetni Migray alkotásában a fa törzséből kiinduló és spirálban végződő geometrikus hullámvonalak. A ciklikusságot és végtelenséget szimbolizáló, váltakozó spirál- és körmotívum a kapualj mennyezetén és a bejárat feletti kék majolikadísztéseken is megjelennek. A kapu alsó részén két mókus által közrefogva megjelenik a termést hozó fa, ez többek között az őszövetségi mandulafát idézi, mely földbeszűrt botjából ... hitének bizonyosságul kihajtott. A menóra-ábrázolásokon látható mandulavirág a hétágú gyertyatartó és a fa mitológiájának ez utóbbi összefüggéseire mutat rá. A mandulavirágot szimbolizáló gömbök az erkély és a függőfolyosó kovácsoltvas menóráin is megjelennek.

A kapualj udvarra nyíló ajtajában, valamint a lépcsőház néhány emeletén megmaradt az eredeti savmaratott tüveg, amely geometrikus formában ismételi meg a kapu központi motívumát. A lépcsőházi ablakok esetében Burger János háztulajdonos monogramja is ebben az összefüggésben, mintegy a fa hajtásaként formálódik. (A monogramból kiolvasható F talán felesége keresztnevére utal.)

A központi motívum két oldalán geometrikus hullámvonal szegélyezi a kaput, mely ismét szimultán értelmezéseket indít: egyfelől növényi ornamentikát idéz, másfelől a kapu alsó részén látható spirálmotívum, valamint a liftajtó oldalánál található rácsdísztetés a kígyó és a bot szimbolikus kapcsolatára is emlékeztet. A vándorlás szimbóluma mellett a bot, pontosabban a kígyóformájú vagy spirálban végződő bot számtalan helyen fellelhető hatalmi jelkép is, mely idézi Mózes és Áron kígyóváltott botját és ugyanakkor a vizet fakasztó botot is. A magyar mitológiában a ház lakóinak őrzőjeként szerepel. Migray, talán



tudattalanul, a kapu rézborítása révén mégis mesterien utal az őszövetségi T-alakú fára szegezett rézkígyóra is, akinek szabadtó ereje Jézus kereszthalálát előképezi. A központi famotívumon megjelenő fecskék pedig a magyar hitvilágban isten madarai, s szerencsét hoznak a ház népének.

A házból kilépve, a két zárterkély között a beállványozás előtt egy hajdani vakolatdísz helyét láthattuk. Erdélyi Mór felvételén jól látható, hogy a menórás erkélyek között valamikor egy kör alakú keretbe foglalt szarvas-motívum volt, mely a magyaron kívül számos északi nép mondakörében előfordul. A vadászat során a szarvas irányítja, s az élet és halál vizén túli területekre csalja üldözőit, így a fény szimbolikájának erőterében a menóra lángjaival (melyek a korlátokon körök alakjában je-



lennek meg), s egyben a kapun látható fa ágaival képez kapcsolódási pontokat. A levetett és újranovesztett agancs a fa lombkoronájához, illetve a spirál és a kör szimbólumaihoz hasonlóan a ciklikusság, illetve az újjászületés jelképe. Talán éppen ezért nem véletlen, hogy a vakolatdísz szarvasa mintegy az erkélyek menóráival egy szinten, azokat egybefogva helyezkedett el. A szarvas-fa-menóra kapcsolatlánc geometrikus megjelenítésben a lakások eredeti bejárati ajtórácsain is felfedezhető.

A fenti értelmezésben tehát a Síp utca 17. századfordulós formavilága a historizmustól elszakadó nemzeti stílus modernizmusba hajló pályájának és a zsidó asszimiláció művészi megfogalmazásának sajátos szintézisét dokumentálja. Első megközelítésben az egyes motívumok a magyar, illetve zsidó kategóriákon belül nyernek jelentést, a mélyebb jelentésrétegek feltárásával a kizáró kategóriákat a szimultán aktíválódo lehetséges értelmezések sokrétűsége, és a keresés végtelen folyamata váltja fel. A magyar és zsidó motívumok megjelenítése itt nem a zsidó szimbólumok magyaros jelképekkel történő beoltását célozza, hanem az egyes motívumok szimbolikus jelentésrétegeinek és kapcsolódási pontjainak felidézésével a zsidó és magyar fogalmi kategóriákból kiindulva, de a mélyebb jelentésrétegekben ezekből kilépve egy közös, egyetemes hagyományra mutat rá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*, Budapest, Corvina, 1981.
 Jankovics Marcell: *A Fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai kiadó, 1991.
 Jankovics Marcell: *A Szarvas könyve*, Debrecen, Csokonai kiadó, 2004.
 Pál József és Ujvári Edit (szerk.): *Szimbólumtár*, Budapest, Balassi, 2004.
 Sisa József és Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története*, Budapest, Vince kiadó, 1998.

